

**Хиймэл оюун ухааныг шүүхэд ашиглах нь:
Үндсэн хуулийн хүрээ, хязгаар**

**The Use of Artificial Intelligence in the Judiciary:
Constitutional Scope and Constraints**

Цэрэнбалтавын Сарантуяа

*Хууль зүйн шинжлэх ухааны доктор (Sc.D.), профессор
Улаанбаатар хот, Монгол Улс
profsara@yahoo.com*

[Товч утга]

Уг нийтлэлд хиймэл оюун ухааны хэлбэр болон агуулгыг авч үзэхийн зэрэгцээ үндсэн хуульд нийцэх шалгуур нь ямар байх талаар товч хөндөнө. Мөн хиймэл оюун ухааныг шүүхэд ашигласан зарим нийтлэг жишээнд үндэслэн, шийдвэр гаргахад ёс зүй болон сэтгэл хөдлөлийн хариу урвалыг хэрхэн тооцох, харгалзах, үүгээрээ хүний эрхийг зөрчихгүй, шударга шийдвэр гаргах боломжтой эсэх асуудалд дүгнэлт өгнө. Шүүхийн шийдвэр гаргах програм хангамжийн эцсийн хариуцлагыг хэн үүрэх вэ: хуульч уу, программ хөгжүүлэгч үү? гэсэн асуултыг уншигчдад нээлттэй үлдээнэ.

[Түлхүүр үг]

Үндсэн хууль, шүүх, хүний эрх, хиймэл оюун ухаан, легитим чанар, ёс зүй, хариуцлага.

I. Эхлэл

Монгол Улсын Анхдугаар Үндсэн хууль батлагдсаны 100 жилийн ойн өдөр нь 1924, 1940, 1960 болон 1992 оны Үндсэн хууль, тэдгээрт оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтүүд манай улсын үндсэн хуульд ёсны төлөвшилд ямар хувь нэмэр оруулсныг эргэн санах, мөн эдүгээ цагийн тулгамдсан асуудлаар санал бодлоо нэгтгэн хэлэлцэх завшааныг олгож байна. Үүний зэрэгцээ, мэдээллийн технологийн шинэ эринд бидний өмнө ямар сорилт тулгарахыг угтуулж сонирхох, эргэцүүлж бодох бололцоо энэ өдөр мөн тохиож байна.

Энэхүү илтгэлд эрх зүйн салбарт, түүний дотор шүүхийн хэмжээнд бүртгэл, мэдээллийг, мөн хавтаст хэргийг цахим болгох асуудлыг хөндөхгүй. Түүний үндэс нь манай нийтийн албанд, тухайлбал шүүхэд амжилттай тавигдаж эхлээд байна. Илтгэлд харин улс орнууд хиймэл оюун ухааныг *шүүхийн шийдвэр гаргахад* хэрхэн, яаж ашиглаж байна, өнөөдрийн өндөрлөгөөс харахад түүний давуу болон сул тал юунд оршиж байна, мөн хиймэл оюун нь Үндсэн хуулиар тодорхой хэмжээнд хязгаарлагдах уу гэсэн асуудлыг товч хөндөх юм.

II. Хиймэл оюуны тухай товч: хэлбэр болон агуулга

Хиймэл оюуны талаар өнөөдрөөс 68 жилийн өмнө, 1956 онд Жон Маккарти, Марвин Мински, Натаниэл Рочестер болон Шэннон Клод гэсэн Америкийн дөрвөн эрдэмтний АНУ-ын Хановерын Дартмут¹ коллежид зохион байгуулсан зуны семинарын үеэр албан ёсоор яригдаж, үндэс суурь нь тавигджээ.

Хиймэл оюун нь өнгөрсөн зууны дунд үед яригдаж эхэлсэн хэдий ч өнөө цагт эрчээ авч түүнийг эрх зүйн салбарт, түүний дотор шүүхэд ашиглах асуудал хөндөгдөөд багагүй хугацаа өнгөрчээ.

Хиймэл оюун гэж юу вэ? *Хэлбэр талаас нь авч үзвэл, энэ нь мэдээллийн технологид суурилсан, үйл ажиллагааны математик загварчлал байна². Иоханн Вольфганг фон Гёте хэлэхдээ, математикчид нь франц-чуудтай адил юм, учир нь тэд таны хэлсэн болгоныг өөрийн гэсэн хэлд хөрвүүлдэг, энэ нь эцэстээ эсрэг үр дүнд хүргэх нь ч бий³*, гэжээ. Энэ нь, аливаа асуудлыг шийдвэрлэхэд хиймэл оюун хэчнээн их дэвшилттэй ч, өмнө нь мэдээгүй, мэдэх боломжгүй

¹ <https://www.technik-in-bayern.de/mehr-technik/technikgeschichte/60-jahre-kuenstliche-intelligenz>

² <https://www.mathematik.de/Bildung/5090-warum-ist-mathematik-f%C3%BCr-k%C3%BCnstliche-intelligenz-unentbehrlich>

³ https://www.gutzitiert.de/zitat_autor_johann_wolfgang_von_goethe_thema_mathematik_zitat_14624.html

байсан *цоо шинэ сорилтыг дагуулна* гэдэгтэй утга нэг.

Тэгвэл хиймэл оюуныг *агуулга талаас* нь хэрхэн ойлгох вэ? Хиймэл оюуныг хүний когнитив чиг үүргийг даган дуурайх чадвартай “бүтээлч оюуны системийг” бий болгох, ашиглах явдал гэж үзэх юм. Хүний когнитив чадвар гэдэгт сурах, дүгнэн шинжлэх, мэдээлэл хүлээн авах, боловсруулах, хэл яриа ойлгох, шийдвэр гаргах зэрэг бүгд багтаж байна.

III. Хиймэл оюуны үр шим, эерэг тал

Үүнээс харахад, ертөнцийг бие дааж, танин мэдэх⁴ түүнтэйгээ зорилго бүхий харилцан хамааралд байх нь когнитив чадвар юм. Хүний уг чадварыг даган дуурайхдаа багаар тооцоход, хүний интеллект буюу оюун ухаанд дүйцэх үр дүнд хүрч чадах технологийг бий болгох нь Хиймэл оюуны агуулга бөгөөд зорилгод хамаарна.

Хэдийгээр шинэ сорилт дагуулдаг ч хиймэл оюуныг нэвтрүүлэх нь олон эерэг талтайн нэг нь түүний *эдийн засгийн үр шим юм. 2030 он гэхэд дэлхийн эдийн засаг дахь түүний өгөөж 19,9 триллион (их наяд) ам. долларт хүрнэ* гэсэн судалгаа гарчээ⁵.

Энэ нь улс орнуудын анхаарлыг хиймэл оюуны *үндэсний стратеги* боловсруулахад хандуулан, эдүгээ дэлхийн 30 гаруй улс хиймэл оюуны үндэсний хэтийн бодлого боловсруулсан байна⁶.

IV. Хиймэл оюун нь Үндсэн хуулийн агуулгад хамаарах эсэх

Хиймэл оюун гэх нэр томъёог эргэлтэд оруулж, нийгмийнхээ харилцааг түүний агуулгаар тэлэх явдал нь энэхүү ойлголтыг Үндсэн хуульд шинээр тусгах үндэслэл болох уу? Эсхүл тэрхүү ойлголтын агуулга Үндсэн хуульд өмнө хаа нэгтээ туссан байв уу?

Үндсэн хуулиас дараах зүйлүүдийг эшлэн үзье: Үндсэн хуулийн **Долоодугаар зүйлийн 1** дэх хэсэгт, Монголын ард түмний... *шинжлэх ухаан*, оюуны өв төрийн хамгаалалтад байна.; **Арван зургаадугаар зүйлийн 8** дахь хэсэгт, иргэн... *шинжлэх ухааны үйл ажиллагаа явуулах, ...үр шимийг нь хүртэх* эрхтэй; **Гучин наймдугаар зүйлийн 2** дахь хэсгийн **2-г** Засгийн газар... дараах үндсэн бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ гээд, *шинжлэх ухаан, технологийн нэгдсэн бодлого... боловсруулж* Улсын Их Хуралд өргөж, гарсан шийдвэрийг биелүүлэх,

⁴ Энэ талаар: <https://neuronup.com/de/kognitive-stimulation-und-rehabilitation>

⁵ <https://2050.earth/ru/predictions/ai-will-fully-imitate-human-intelligence-by-2045>

⁶ <https://www.tadviser.ru/index.php/> 34 улс: Австрали, Австри, Бельги, Канад, БНХАУ, Чех, Дани, Эстони, Финланд, Франц, Герман, Энэтхэг, Итали, Япон, Өмнөд Солонгос, Литв, Люксембург, Мальт, Мексик, Нидерланд, Шинэ Зеланди. 2023 оны 12-р сарын 13-ны байдлаар.

гэж заасан байна⁷.

Шинжлэх ухааныг Үндсэн хуулийн түвшинд хамгаалагдах үнэт зүйл мөн гэж үзвэл, Хиймэл оюун нь Үндсэн хуульд заасан “*шинжлэх ухаан*” гэх ойлголтод хамаарах уу?

Шинжлэх ухаан гэдэгт байгаль, нийгэм, сэтгэлгээний хөгжлийн зүй тогтлыг судалдаг мэдлэгийн систем, түүний аль нэг салбарыг ойлгоно. Үүнийг “байгаль, нийгэм, сэтгэхүйн хөгжлийн зүй тогтлыг судлах тогтолцоо”, гэж хэлсэн байна⁸. Энэ талаас нь аваад үзэх юм бол, шинжлэх ухаан нь бодит байдлын талаарх үнэн зөв мэдлэгийг олж авах, системчлэхэд чиглэсэн үйл ажиллагаа байна. Хиймэл оюуныг мэдээлэл зүй, кибернетик, нейробиологи, сэтгэл судлалын огтлолцолд байрлах *шинжлэх ухааны урсгал гэж үздэг гэж тэмдэглэжээ*⁹. Энгийн үгээр хэлэх юм бол, уг шинжлэх ухаан нь компьютер бөгөөд бусад төхөөрөмж хүний оюун ухааны чиг үүргийг хэрхэн гүйцэтгэх боломжийг олж илрүүлэхэд чиглэсэн үйл ажиллагаа юм. Мөн уг салбар нь робот-техник, сэтгэл судлал зэрэг орчин цагийн шинжлэх ухааны бусад салбартай нягт уялдаатай.

Дээрхээс харахад, хиймэл оюун нь Үндсэн хуульд заасан, *шинжлэх ухаан гэх ойлголтод хамаарах аж*. Энэ ч утгаар хиймэл оюуныг Үндсэн хуульд нэр томъёогоор нь тусгайлан заах шаардлага байхгүй юм.

V. Хиймэл оюуны Үндсэн хуульд нийцэх ерөнхий шалгуур

Аливаа үзэгдлийг нийгмийн харилцаанд нэвтрүүлэхдээ суурь хуульдаа нийцсэн эсэхэд анхаарна. Ардчилсан нийгэмд суурь хууль нь *үндсэн эрх, эрх чөлөөг баталгаатай эдлүүлэхийг төрд үүрэг болгодог бол, төр нь үйл ажиллагаагаа гагцхүү Үндсэн хуульд заасан чиг үүргийн хүрээнд хэрэгжүүлэх ёстой* байдаг. Иймээс аливаа харилцаа түүний дотор хиймэл оюуны үйл ажиллагаа нь үндсэн эрх, эрх чөлөөг дээдэлсэн байх ёстой байна.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Оршил хэсэгт, *хүний эрх...ийг эрхэмлэн дээдэлж, ...хүмүүнлэг... нийгмийг цогцлуулан хөгжүүлэхийг эрхэм зорилго* болгох, мөн Арван дөрөв, Арван зургаадугаар зүйлд заасан нийт багц эрх, түүнчлэн үндсэн эрхтэй адилгаж болохуйц бусад эрхийг Үндсэн хуульд зохицуулсан утгаар нь эдлүүлэх нь хиймэл оюуныг, тухайлбал, шүүхэд ашиглах боломжийг нээх юм. Иргэдийн эрх Үндсэн хуульд заасан агуулгаар хэрэгжих боломжтой байхыг шалгуур болгож, Хиймэл оюуныг тэр зорилгоор хөгжүүлэх

⁷ Монгол Улсын Үндсэн хууль, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=367> 2024 оны 11 дүгээр сарын 8-ны байдлаар.

⁸ Я.Цэвэл, Монгол хэлний товч тайлбар толь, Улаанбаатар 2023, 1230 дахь тал

⁹ <https://ru.wikipedia.org/wiki/>

нь тухайн харилцаа үндсэн хуулийн эрх зүйгээр “зөвшөөрөгдөх” норматив үндэс бөгөөд хязгаар нь юм.

Хиймэл оюуныг эдүгээ цөөнгүй салбарт хөгжүүлэн ашиглаж буй нь олон эерэг талтай. Эрх зүйд, түүний дотор шүүхэд л гэхэд, шударга шийдвэр гаргах, жишиг нэг мөр баримтлах, завсарлага авахгүй ажиллах, зохимжгүйгээр үзэмжээрээ шийдвэрлэхийг хязгаарлах, хувийн эерэг, сөрөг хандлагыг багасах, эрх зүйн актыг нэг мөр хэрэглэх боломжийг нэмэгдүүлэх зэрэг давуу талыг дурдаж болно.

Энэхүү илтгэлд, хиймэл оюунаар шүүгчийг орлуулах болон шүүхийн менежмент-ыг сайжруулах гэсэн хоёр боломжийн эхнийхийг нь товч хөндөж буй талаар эхэнд тэмдэглэсэн. Иймд хиймэл оюун тодорхой хэмжээнд хөгжсөн, түүнийг шүүхэд ашигласан зарим улсад үр дагавар ямар байгааг сонирхъя.

VI. Хиймэл оюуныг шүүхэд ашигласан зарим жишээ

АНУ-д Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions буюу “Compas” системийг барьцаа мөнгө, хариуцлагын хэмжээ болон хэрэгтнийг батлан даалтад гаргах эсэх асуудлыг шийдвэрлэхэд¹⁰ ашиглажээ. Тус программ нь 137 параметр агуулгатай ба үүнд нас, хүйс, хэргийн материалын зарим факт, мөн яллагдагчид тавьсан асуултын хариулт зэрэг оржээ. Жишээ нь, сургуулийн насанд байхдаа сануулга авч байсан эсэх, найз, нөхөд, ураг төрлөөс нь хэдэн хүн баривчлагдсан, хэдэн настай байхад нь эцэг, эх нь хамтран амьдрахаа больсон г.м.

Эстони улсад ХЗЯ нь нэхэмжлэлийн хэмжээ 7000 еврогоос доош үнийн дүнтэй хэрэгт робот-шүүгчийг ашиглах боломжийг судалсан байна¹¹. Талууд бичиг баримт болон нотолгооны бусад зүйлээ системд оруулж, компьютерт буюу системд тэнцвэртэй шийдвэр гаргах боломжийг олгон, энэ нь үр ашигтай болох нь нотлогдтол цаашид туршихаар болсон аж. Роботыг цаашид боловсронгуй болгохдоо шүүгчид болон бусад хуульчдын саналд үндэслэхээр төлөвлөжээ.

Төсөөтэй ажиллагааг өмнө нь University College London болон Шеффилдын их сургууль дээр мөн эхлүүлж байж.

Харьцуулж үзэхэд, Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Тавин нэгдүгээр зүйлийн 3 дахь хэсэгт зааснаар, шүүгчээр хууль зүйн дээд боловсролтой, Үндсэн хуульд зааснаас доошгүй хугацаанд мэргэжлээрээ ажилласан Монгол Улсын иргэнийг томилох журам

¹⁰ <https://uvsvereinigung.wordpress.com/2018/01/30/algorithmen-entscheiden-ueberhaft-oder-bewachrung/>

¹¹ Дэлгэрүүлж: Robert Buckland, КВЕ, КС,МР “KI, Richter und Urteil: die Szene setzen“ 2023, Mossavar-Rahmani Zentrum fuer Wirtschaft und Regierung, www.hks.harvard.edu/mrcbg

бий. Иймд шүүхийн шийдвэр гаргах эрх мэдлийг хиймэл оюунд олгох хууль зүйн боломжгүй байна. Төсөөтэй хязгаарлалт дийлэнх бусад улсад ч мөн үйлчилдэг.

Харин дээр дурдсан Northpointe-ийн (эдүгээ Eguivant) “Compas” систем руу эргэн ороход, Big Data (Их өгөгдөл) нь хүмүүсийн сэтгэгдэлд суурилах хандлагатай болох нь судалгаанаас харагджээ¹². Үүний нэг нь тухайлбал, арьсны өнгийн шалгуур байна: цагаанд “алдаатай эерэг”, өнгөтөд “алдаатай сөрөг” хандах, мөн шашин шүтлэгийн шалгуураар хүмүүсийг ялгах тохиолдолд байна гэж үнэлэгджээ. Хүмүүст аливаа шалгуураар ялгаатай хандах нь алгоритмд хэдийгээр хориотой байдаг ч дээрх хандлагыг программын аргаар засахад хүндрэлтэй аж. Уг систем нь 10 түвшний үнэлгээтэй, 5-ас дээш үнэлгээ авсан хүн эргэн гэмт хэрэг үйлдэх эрсдэл нь дундаас дээш хувьтай гэж үнэлэгддэг байна. 1998-2018 оны хооронд нэг сая гаруй хүн уг системээр үнэлэгдсэн тоо гарчээ¹³. Cuardian хэвлэлийн компанийн мэдээлснээр, гэмт хэрэг дахин үйлдэх эрсдэлийг тооцох уг систем нь нийгмийн байдлаар ялгаварлан гадуурхах үзэлд эерэг үр дүн харуулсан ба мөн өнгөт арьстан хэрэг давтан үйлдэхгүй ч барьцаа төлж чөлөөлөгдөх боломж нь хаагдах, лалын шашинт хүмүүст асуудал дагуулах хандлага ажиглагджээ¹⁴. Энэ бүхэн нь ардчилсан үндсэн хуулийн үнэт зүйлд харшлах, тэдгээрийг зөрчих тул программ бүтээхэд ийм зөрчил, хийдэл гаргахгүй байхад хатуу анхаарах ёстой байна.

Бас нэг жишээ хэлэхэд, “Stanford Law Review”-д (2007) тэмдэглэсэнээр: АНУ-д орогнол хүссэн Колумбын иргэдийн талаар гарсан нэг шүүгчийн шийдвэр 5% эерэг байхад ижил нөхцөлд холбогдуулж нөгөө шүүгчийн гаргасан шийдвэр 88% эерэг байжээ¹⁵.

Хиймэл оюунд ашиглагддаг “Black Vox” алгоритм нь тухайн шийдвэрийг гаргах болсон үндэслэлийг тайлбарлах боломжийг тэр бүр олгодоггүй байна. Өөрөөр хэлбэл, алгоритм нь шүүхийн ил тод байдал, шийдвэрийн үндэслэлд сөрөг нөлөө үзүүлэх эрсдэл дагуулах аж. Loom vs State тохиолдлыг энд жишээ татъя. Хиймэл оюун нь хүнийг рецидив гэмт хэрэгтэнд тооцоноос тэрээр зургаан

¹² Hao, Karen und Jonathan Stray. “Kann man KI gerechter machen als ein Richter?” <https://www.technologyreview.com/2019/10/17/75285/ai-fairer-than-judge-criminal-risk-assessm>

¹³ <https://www.science.org/doi/10.1126/sciadv.aao5580>

¹⁴ <https://mir24.tv/news/16261623/sudebnaya-sistema-ssha-godami-ispolzovala-programmu>
<https://www.stern.de/panorama/verbrechen/compas-bei-gericht--wo-ein-algorithmus-bestimm>

¹⁵ Andrew I. Schoenholz, Jaya Ramji-Nogales, Philip G. Schrag, „Fluechtlings-Roulette: Unterschiede bei der Asylentscheidung“, Stanford Law Review 60, Nr. 2. (2007): 296.

жилийн хорих ялаар шийтгүүлжээ. Яллагдагч уг шийдвэрт гомдол гаргасан хэдий ч шүүгч нь алгоритмын үр дүнг л шалгах боломжтой байсан, харин түүний үндэс суурь нь болох, *тооцоолох аргачлалыг нь хянах боломж байгаагүй*. Шүүхийн шийдвэрийн ил тод байдал буюу шийдвэрийг ойлгомжтой тайлбарлах, мөн хянуулах боломж “Open Source” алгоритмд ч ялгаагүй хязгаарлагдах, дараагийн шатны шүүхээр хянагдахад хүндрэл учрах магадлалтай гэж дүгнэн үзжээ¹⁶.

VII. Хиймэл оюуны легитим чанар ба ёс зүй

*Энэ бүхний зэрэгцээ ёс зүй болон сэтгэл хөдлөл, түүний хариу урвалыг харгалзах явдал хүний амьдралд чухал байр суурь эзэлдэг. Үүнийг хиймэл оюун хэрхэн тооцох, харгалзах талаарх судалгааг нарийн хийх шаардлага байдаг. Дэвид хааны дараа Израилийн хаан ширээг залгамжлагч Саломон хаанд хоёр эмэгтэй хандан, шинээр төрсөн нярайг өөрийнхөө хүүхэд гэж тус бүр мэдүүлж, өөрт нь л өгч шийдвэрлээч хэмээн хүсэлт хэлжээ. Хариуд нь Саломон хаан хоёр эмэгтэйд хүүхдийг хувааж өгөхөөр болсон байна. Хоёр эмэгтэйн нэг нь энэ шийдвэрийг хүлээн зөвшөөрсөн. Харин нөгөөх нь хүүхдийг хуваалгүйгээр эхний эмэгтэйд өгчих хэмээн хүссэн байдаг. Үүний учир хаан, хүүхдийг битгий хуваагаач, эхний эмэгтэйд өг гэж хэлсэн хүнд өгөхөөр шийдвэрлэжээ. Учир нь эх хүн хүүхдээ хайрлах учраас амьд үлдээх нь түүнд хамгаас чухал байсан гэж хаан дүгнэж хоёр дахь эмэгтэйг нярайн төрсөн эх мөн гэсэн оюун дүгнэлт хийсэн байна. Үүнийг, Хаан нь *сэтгэл хөдлөлийн хариу урвалд хамаарах өөрийн туршлагад* үндэслэн шийдвэрлэсэн гэж үздэг байна¹⁷.*

Иймд аливаа шийдвэрийг мэдлэг буюу хууль зүйн боловсролоос гадна “хүн” гэх онцлог шинжид суурилан гаргах ёстой гэж үзэх нь байна.

Мэдлэг нь туйлын буюу универсал шинжтэй, гэхдээ эмпирик туршлагад суурилдаг. Аливаа шийдвэр, түүний дотор шүүхийн шийдвэр нь ёс суртахууны үнэт зүйлийн хүрээнд байх шаардлага бий. Иймд *мэдрэмжтэй бөгөөд хүн ёсны байхыг* шүүгч хүний нэг шинж гэж үздэг. Энэ бүхнийг алгоритмаар шийдвэрлэж чаддаг болж гэмээж нь хиймэл оюун ба түүний гаргасан шийдвэр Үндсэн хуулийн хүрээнд байх, хүний эрхийг хуулийн хүрээнд эдлүүлэх, мөн хүн бүрд тэгш хандах үүдийг нээнэ. Энэ боломж ирээдүйд хэрхэн хангагдахаас

¹⁶ Robert Buckland, KBE, KC,MP “KI, Richter und Urteil: die Szene setzen“ 2023, Mossavar-Rahmani Zentrum fuer Wirtschaft und Regierung, www.hks.harvard.edu/mrcbg

¹⁷ Robert Buckland, KBE, KC,MP “KI, Richter und Urteil: die Szene setzen“ 2023, Mossavar-Rahmani Zentrum fuer Wirtschaft und Regierung, www.hks.harvard.edu/mrcbg

хиймэл оюунны гаргасан *шийдвэрийн легитим чанар* буюу *нийтээр хүлээн зөвшөөрөгдөх эсэх* нь хамаарна.

VIII. Шийдвэрийн уян хатан байдал ба хиймэл оюун

Шүүхийн шийдвэр мөн уян хатан байх ба үүнтэй холбоотой үндсэн хуулийн эрх зүйн нэг жишээ дурдъя. Үндсэн хууль зөрчсөн аливаа шийдвэр үйлчлэхийг хориглох ёстой тул түүнийг шүүх зарчмын хувьд анхнаас нь хүчингүй байсанд тооцдог (*ex tunc*) нийтлэг зүй тогтолтой¹⁸.

Харин зарим тохиолдолд, улс, нийгэмд ноцтой хохирол учруулах үр дагавар гарахаас сэргийлж шүүх “*харьцангуй*” байх зарчимд нийцүүлэн, *уян хатан аргачлал хэрэглэх* боломжийг ашигладаг.

Тухайлбал, шимтгэлийн хэмжээг үндэслэлгүй тогтоосон байсныг, эсхүл төрөөс олгож байсан халамжийн хэмжээг хэт доогуур тооцсон байсныг Үндсэн хууль зөрсөн гэж үзсэн бол буруутай гэх хууль нь номоороо бол “анхнаасаа хүчингүй байсанд” тооцогдох учиртай. Харин ингэж шийдвэрлэх нь улс, нийгэмд ноцтой хохирол учруулахаар бол үндсэн хуулийн шүүх шийдвэр гаргахдаа, *ex tunc*-ийг зарчмын хувьд баримтлах ёстой ч уян хатан шийдвэр гаргах боломжтой. Өөрөөр хэлбэл дээрх хувь хэмжээг шинэчлэн батлах хууль нь буцаж үйлчлэхгүй (*ex nunc*) байх боломжийг шүүх хууль тогтоогчид олгох эрхтэй. Мөн хуулийг шинэчлэх хугацааг нь тогтоож өгөх, энэ хугацаанд түр үйлчлэх журмыг нь заах зэрэг боломжийг шүүх ашигладаг. Энэ нь, шүүхүүд аливаа маргааныг шийдвэрлэхдээ хэдийгээр адил зарчим баримталдаг ч тухайн нөхцөл байдалд тохирох уян хатан шийдлийг сонгох боломжийг шүүхэд олгох ёстой гэдгийг харуулж байна. Зөрчлийг арилгахад *үүнээс дарамт илүү багатай өөр шийдэл байхгүй* байх, мөн *сонгосон шийдэл нь үндэслэл бүхий* бөгөөд тайлбарлах боломжоор хангагдсан байхад шүүх анхаарах ёстой юм. Энэ бүхэн нь шүүхийн ил тод, уян хатан байдлын илрэл бөгөөд ойрын эсхүл хэтийн ирээдүйд хиймэл оюуныг шийдвэр гаргахдаа ашигладаг болохыг зоривол дээрх чадваруудыг ч мөн алгоритмд суулгах ёстой болох юм.

IX. Эцсийн хариуцлагыг хүлээх субъект?

Хиймэл оюуныг шүүхийн шийдвэр гаргахад ашиглах, ирээдүйд шүүгчийг робот-шүүгчээр ямар нэг хэмжээнд орлуулах тал дээр эрэл хайгуул хийгдэх нь гарцаагүй бөгөөд олон эерэг үр дүнтэй талаар илтгэлийн эхэнд дурдсан. Харин энэ чиглэлд ажиллахдаа нэг ч хүний эрхийг зүй бусаар хязгаарлахгүй, зөрчихгүй, давуу эрх олгохгүй,

¹⁸ Greifelds Rechtswoerterbuch 13.Auflage, C.H. Beck, 1996, S.413.

мөн туйлшрахгүй, мөн хүний ёс зүйг гээгдүүлэхгүй, өөрөөр хэлбэл, *программыг Үндсэн хуулиар тавьсан хязгаарын хүрээнд бүтээх нь код бичих мэргэжилтний хариуцах асуудал уу, эсхүл хуульчдын мэдэх асуудал уу? Хуульч нь алгоритм бичих уу, эсхүл хуулийн бүх нарийн учир холбогдлыг программ хөгжүүлэгчид ойлгуулах уу?* гэдэгт хариулт өгөх шаардлага гарах юм.

Энэ нь С.Р. Snow - The Two Cultures¹⁹ буюу нэг талаас нийгмийн, нөгөө талаас байгаль-техникийн шинжлэх ухаан хоорондоо үр дүнтэйгээр огтлолцох боломж бий юу, эсхүл тийм боломж харагдахгүй байна уу? гэсэн мөнхийн асуултыг эргэн хөндөхөд хүргэх юм. Ирээдүйд программ хөгжүүлэгч код бичихдээ хуулийн учир холбогдлыг мэргэжлийн түвшинд ойлгодог байх эсхүл хуульчид алгоритмыг хянах цар хүрээтэй, мөн боломжтой байхаар боловсролын тогтолцоог шинэчлэх шаардлага гарахыг үгүйсгэхгүй.

---

¹⁹ <https://apps.weber.edu/wsuiimages/michaelwutz/6510.Trio/Rede-lecture-2-cultures.pdf>

[Ном зүй]

Монгол Улсын Үндсэн хууль, 1992

Я.Цэвэл, Монгол хэлний товч тайлбар толь, Улаанбаатар, 2023

Andrew I. Schoenholz, Jaya Ramji-Nogales, Philip G. Schrag, „Fluechtlings-Roulette: Unterschiede bei der Asylentscheidung“, Stanford Law Review 60, Nr. 2. (2007): 296.

Greifelds Rechtswoerterbuch 13.Auflage, C.H. Beck, 1996, S.413.

Hao, Karen und Jonathan Stray.“Kann man KI gerechter machen als ein Richter?“ <https://www.technologyreview.com/2019/10/17/75285/ai-fairer-than-judge-criminal-risk-assessm>

<https://2050.earth/ru/predictions/ai-will-fully-imitate-human-intelligence-by-2045>

<https://apps.weber.edu/wsuiimages/michaelwutz/6510.Trio/Rede-lecture-2-cultures.pdf>

<https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=367>

<https://mir24.tv/news/16261623/sudebnaya-sistema-ssha-godami-ispolzovala-programmu>

<https://neuronup.com/de/kognitive-stimulation-und-rehabilitation>

<https://ru.wikipedia.org/wiki/>

<https://uvsvereinigung.wordpress.com/2018/01/30/algorithmen-entscheiden-ueber-haft-oder-bewachrung/>

https://www.gutzitert.de/zitat_autor_johann_wolfgang_von_goethe_thema_mathematik_zitat_14624.html

<https://www.mathematik.de/Bildung/5090-warum-ist-mathematik-f%C3%BCr-k%C3%BCnstliche-intelligenz-unentbehrlich>

<https://www.science.org/doi/10.1126/sciadv.aao5580>

<https://www.stern.de/panorama/verbrechen/compas-bei-gericht--wo-ein-algorithmus-bestimm>

<https://www.tadviser.ru/index.php/>

<https://www.technik-in-bayern.de/mehr-technik/technikgeschichte/60-jahre-kuenstliche-intelligenz>

Robert Buckland, KBE, KC,MP “KI, Richter und Urteil: die Szene setzen“ 2023, Mossavar-Rahmani Zentrum fuer Wirtschaft und Regierung, www.hks.harvard.edu/mrcbg

Robert Buckland, KBE, KC,MP “KI, Richter und Urteil: die Szene setzen“ 2023, Mossavar-Rahmani Zentrum fuer Wirtschaft und Regierung, www.hks.harvard.edu/mrcbg

Robert Buckland, KBE, KC,MP “KI, Richter und Urteil: die Szene setzen“ 2023, Mossavar-Rahmani Zentrum fuer Wirtschaft und Regierung, www.hks.harvard.edu/mrcbg

[Abstract]

**The Use of Artificial Intelligence in the Judiciary:
Constitutional Scope and Constraints**

Sarantuya Tserenbaltav

*Doctor of Laws (Sc.D.), Professor
Ulaanbaatar, Mongolia*

This article examines the forms and substance of artificial intelligence and briefly addresses the criteria for its compliance with constitutional principles. Based on common examples of the use of artificial intelligence in courts, it analyzes how ethical considerations and emotional responses can be taken into account in judicial decision-making, and therefore whether it is possible to reach fair decisions without violating human rights. The article leaves open the question of who should bear ultimate responsibility for the judicial decision-making software: the lawyer or the software developer.

[Keywords]

Constitution, Courts, Judiciary, Human Rights, Artificial Intelligence, Legitimacy, Ethics, Responsibility.